



ΘΑΛΗΣ - ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

Η Ελλάδα από τον Β' Παγκόσμιο στον Ψυχρό Πόλεμο
Διεθνείς Σχέσεις και εσωτερικές εξελίξεις

MIS 380436

Επιστημονικά υπεύθυνος: Καθηγητής Νικόλαος Μαραντζίδης

ΕΚΘΕΣΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΩΝ

Βασίλης Γούναρης, Καθηγητής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Θεοδόσης Καρβουναράκης, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Γρήγορης Ψαλλίδας, Καθηγητής, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Νοέμβριος 2015





ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ • ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ • 541 24
ΤΗΛ: 2310997470 • ΟΜΟΙΟΤΥΠΟ: 2310997266 • EMAIL: VKG@HIST.AUTH.GR

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΓΟΥΝΑΡΗΣ

Προς τον Επιστημονικό Υπεύθυνο
του έργου MIS 380436
Καθηγητή κ. Νίκο Μαραντζίδα,
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Θεσσαλονίκη, 27 Νοεμβρίου 2015

Αξιότιμε κ. Συνάδελφε,

Συνημμένη σας υποβάλλω, ει μέρους των συναδέλφων μου καθηγητών κκ. Θεοδόση Καρβουναράκη και Γρηγόρη Ψαλλίδα, την αναλυτική έκθεση εσωτερικής αξιολόγησης του έργου «Η Ελλάδα από τον Β Παγκόσμιο στον Ψυχρό Πόλεμο: Διεθνείς σχέσεις και εσωτερικές εξελίξεις», που υλοποιήσατε ως επιστημονικός υπεύθυνος ερευνητικής ομάδας, στο πλαίσιο του προγράμματος «Θαλής».

Σας ευχαριστούμε για την εμπιστοσύνη σας.

Με ιδιαίτερη εκτίμηση

Βασίλης Κ. Γούναρης
Καθηγητής Ιστορίας Νεωτέρων Χρόνων ΑΠΘ

ΕΚΘΕΣΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ερευνητικό έργο με τίτλο «ΘΑΛΗΣ-ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ-Η Ελλάδα από τον Β' Παγκόσμιο στον Ψυχρό Πόλεμο. Διεθνείς Σχέσεις και εσωτερικές εξελίξεις» με κωδικό ΟΠΣ 380436, εκτελέστηκε στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» (Ε.Π.Ε.Δ.Β.Μ.) 2007-2013, Άξονας Προτεραιότητας 11: «Ενίσχυση του ανθρώπινου κεφαλαίου για την προαγωγή της έρευνας και της καινοτομίας στις 3 Περιφέρειες Σταδιακής Εξόδου» και συγχρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (Ε.Κ.Τ.) και από εθνικούς πόρους, μέσω του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (Π.Δ.Ε.) του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων και διήρκεσε συνολικά 46 μήνες, από τον Φεβρουάριο του 2012 έως το τέλος του Νοεμβρίου 2015.

Το αντικείμενο του συγκεκριμένου ερευνητικού έργου ήταν η μελέτη της Ελλάδας στον Ψυχρό Πόλεμο και η εξέταση της χώρας τόσο στο επίπεδο των διεθνών σχέσεων της όσο και στο επίπεδο των εσωτερικών της διεργασιών και εξελίξεων. Το έργο αποτελείται από ένα και μοναδικό υποέργο, με τίτλο: «Η Ελλάδα από τον Β' Παγκόσμιο στον Ψυχρό Πόλεμο. Διεθνείς Σχέσεις και εσωτερικές εξελίξεις», το οποίο χωρίστηκε σε τρεις Δράσεις, σύμφωνα με γεωγραφικά κριτήρια. Η πρώτη Δράση, με τίτλο «Η Ελλάδα και η Ανατολική Ευρώπη στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου» ασχολήθηκε με την έρευνα των σχέσεων της Ελλάδας με την πέραν των Βαλκανίων Ανατολική Ευρώπη, με επιστημονικό επικεφαλής τον Καθηγητή του Πανεπιστημίου Μακεδονίας (Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών, και Ανατολικών Σπουδών) Νικόλαο Μαραντζίδα και μία ομάδα δεκατριών ερευνητών. Οι ερευνητές προέρχονται από εννέα διαφορετικούς ακαδημαϊκούς και άλλους φορείς, οι περισσότεροι εκ των οποίων μόνιμα εγκατεστημένοι στις υπό εξέταση χώρες (Ρωσία, Ουγγαρία, Πολωνία, Τσεχοσλοβακία). Η Δράση 1 χωρίζεται σε πέντε υποδράσεις και συνολικά δώδεκα παραδοτέα (μερικά εκ των οποίων είναι συνεργατικά με τις άλλες δύο δράσεις). Η περιγραφή των υποδράσεων και των παραδοτέων είναι διαθέσιμη στον Πίνακα 1.

Πίνακας 1: Δράση 1, υποδράσεις και παραδοτέα

ΔΡΑΣΗ 1: Η Ελλάδα και η Ανατολική Ευρώπη στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου		
Α/Α	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΥΠΟΔΡΑΣΗΣ	ΠΑΡΑΔΟΤΕΑ
ΥΔ1.1	Ανασκόπηση βιβλιογραφίας	<p>Π1.1.1. Φάκελος βιβλιογραφίας που θα περιέχει όλους τους αποδελτιωμένους τίτλους</p> <p>Π1.1.2. Συμβολή στην ηλεκτρονική βάση βιβλιογραφίας, όπου θα παρουσιάζεται ολόκληρος ο βιβλιογραφικός κατάλογος που θα συγκεντρωθεί και από τις τρεις ομάδες</p>
ΥΔ1.2	Εντοπισμός αρχειακού υλικού	Π1.2.1. Φάκελος αρχειακού υλικού και συνεντεύξεων
ΥΔ1.3	Μετάφραση και επεξεργασία υλικού	<p>Π1.3.1. Κατάλογος ταξινομημένων εγγράφων με σύντομη περίληψη</p> <p>Π1.3.2. Φάκελος μεταφρασμένων εγγράφων</p> <p>Π1.3.3. Έκδοση τόμου ταξινομημένων και μεταφρασμένων εγγράφων</p>
ΥΔ1.4	Έρευνα στον τύπο της ΕΣΣΔ και των ανατολικών κρατών	<p>Π1.4.1. Φάκελος σχετικών δημοσιευμάτων στον Τύπο για την εποχή του εμφυλίου</p> <p>Π1.4.2. Συμβολή σε τόμο σχετικό με την εικόνα του ελληνικού εμφυλίου πολέμου στον διεθνή Τύπο</p>
ΥΔ1.5	Διάχυση	<p>Π1.5.1. Τέσσερις ανακοινώσεις/δημοσιεύσεις</p> <p>Π1.5.2. Έκδοση συλλογικού τόμου με επιστημονικά άρθρα από τις ερευνητικές ομάδες 1 και 3</p> <p>Π1.5.3. Συγγραφή μονογραφίας</p> <p>Π1.5.4. Δημιουργία ιστοσελίδας του προγράμματος</p>

Η δεύτερη Δράση, με τίτλο «Η Ελλάδα και ο δυτικός κόσμος στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου» απασχολήθηκε με την έρευνα των σχέσεων της Ελλάδας με τον δυτικό κόσμο, και πιο συγκεκριμένα τις χώρες της δυτικής Ευρώπης, τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και το ΝΑΤΟ. Ο επιστημονικός επικεφαλής της Δράσης είναι ο Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Αναπληρωτής Καθηγητής –ήδη Καθηγητής—της Ιστορίας του Μεταπολεμικού Κόσμου στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Η ερευνητική του ομάδα αποτελείται από δέκα ερευνητές με ειδίκευση στις υπό στόχευση χώρες και οργανισμούς (Ηνωμένο Βασίλειο, Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, Ιταλία, Γαλλία, Γερμανία, ΝΑΤΟ). Η Δράση 2 χωρίζεται σε πέντε υποδράσεις και συνολικά εννέα παραδοτέα (μερικά εκ των οποίων είναι συνεργατικά με τις άλλες δύο δράσεις). Η περιγραφή των υποδράσεων και των παραδοτέων είναι διαθέσιμη στον Πίνακα 2.

Πίνακας 2: Δράση 2, υποδράσεις και παραδοτέα

ΔΡΑΣΗ 2: Η Ελλάδα και ο δυτικός κόσμος στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου		
Α/Α	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΥΠΟΔΡΑΣΗΣ	ΠΑΡΑΔΟΤΕΑ
ΥΔ2.1	Προετοιμασία έρευνας – συλλογή βιβλιογραφίας	<p>P2.1.1. Φάκελος βιβλιογραφίας που θα περιέχει όλους τους αποδελτιωμένους τίτλους</p> <p>P2.1.2. Συμβολή στην ηλεκτρονική βάση βιβλιογραφίας, όπου θα παρουσιάζεται ολόκληρος ο βιβλιογραφικός κατάλογος που θα συγκεντρωθεί και από τις τρεις ομάδες</p>
ΥΔ2.2	Αρχαιακή έρευνα	P2.2.1. Φάκελος αρχαιακού υλικού, σχετικών με την Ελλάδα εγγράφων που βρίσκονται στις αρχαιακές μονάδες των υπό εξέταση χωρών, και κυρίως από το Αρχείο του ΝΑΤΟ
ΥΔ2.3	Έρευνα στον τύπο	<p>P2.3.1. Φάκελος σχετικών δημοσιευμάτων στον Τύπο για την εποχή του εμφυλίου πολέμου</p> <p>P2.3.2. Συμβολή σε τόμο σχετικό με την εικόνα του ελληνικού εμφυλίου πολέμου στον διεθνή Τύπο</p>
ΥΔ2.4	Επεξεργασία αρχαιακού υλικού	<p>P2.4.1. Κατάλογος ταξινομημένων εγγράφων με σύντομη περίληψη</p> <p>P2.4.2. Έκδοση τόμου ταξινομημένων και πρωτότυπων εγγράφων</p>
ΥΔ2.5	Διάχυση	<p>P2.5.1. Πέντε ανακοινώσεις/δημοσιεύσεις</p> <p>P2.5.2. Ένας συλλογικός τόμος στον οποίο θα αξιοποιηθούν τα πορίσματα της σχετικής έρευνας</p>

Η τρίτη Δράση, με τίτλο «Η Ελλάδα και τα Βαλκάνια στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου» ασχολήθηκε με την έρευνα των σχέσεων της Ελλάδας με τα βαλκανικά κράτη του «σιδηρού παραπετάσματος», και πιο συγκεκριμένα την πρώην Γιουγκοσλαβία, την Αλβανία, τη Βουλγαρία, και τη Ρουμανία. Ο επιστημονικός επικεφαλής της Δράσης είναι ο Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Αναπληρωτής Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του τομέα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Η ερευνητική του ομάδα αποτελείται από εννέα ερευνητές με ειδίκευση στις υπό στόχευση χώρες. Η Δράση 3 χωρίζεται σε πέντε υποδράσεις και συνολικά δέκα παραδοτέα (μερικά εκ των οποίων είναι συνεργατικά με τις άλλες δύο δράσεις). Η περιγραφή των δράσεων και των παραδοτέων είναι διαθέσιμη στον Πίνακα 3.

Πίνακας 3: Δράση 3, υποδράσεις και παραδοτέα

ΔΡΑΣΗ 3: Η Ελλάδα και τα Βαλκάνια στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου		
Α/Α	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΥΠΟΔΡΑΣΗΣ	ΠΑΡΑΔΟΤΕΑ
ΥΔ3.1	Ανασκόπηση της βιβλιογραφίας	<p>Π3.1.1. Φάκελος βιβλιογραφίας που θα περιέχει όλους τους αποδελτιωμένους τίτλους</p> <p>Π3.1.2. Συμβολή στην ηλεκτρονική βάση βιβλιογραφίας, όπου θα παρουσιάζεται ολόκληρος ο βιβλιογραφικός κατάλογος που θα συγκεντρωθεί και από τις τρεις ομάδες</p>
ΥΔ3.2	Εντοπισμός αρχειακού υλικού	Π3.2.1. Φάκελος αρχειακού υλικού
ΥΔ3.3	Μετάφραση – επεξεργασία αρχειακού υλικού	<p>Π3.3.1. Κατάλογος ταξινομημένων εγγράφων με σύντομη περίληψη</p> <p>Π3.3.2. Φάκελος μεταφρασμένων εγγράφων</p> <p>Π3.3.3. Έκδοση τόμου ταξινομημένων και μεταφρασμένων εγγράφων</p>
ΥΔ3.4	Έρευνα στον τύπο	<p>Π3.4.1. Φάκελος σχετικών δημοσιευμάτων στον Τύπο για την εποχή του εμφυλίου</p> <p>Π3.4.2. Συμβολή σε τόμο σχετικό με την εικόνα του ελληνικού εμφυλίου πολέμου στον διεθνή Τύπο</p>
ΥΔ3.5	Διάχυση	<p>Π3.5.1. Τέσσερις ανακοινώσεις/δημοσιεύσεις</p> <p>Π3.5.2. Έκδοση συλλογικού τόμου με επιστημονικά άρθρα από τις ερευνητικές ομάδες 1 και 3</p>

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

ΔΡΑΣΗ 1: Η Ελλάδα και η Ανατολική Ευρώπη στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου

1.1.1 Φάκελος βιβλιογραφίας που θα περιέχει όλους τους αποδελτιωμένους τίτλους

Οι ερευνητές της πρώτης Δράσης κατάφεραν να συγκεντρώσουν 201 βιβλιογραφικές παραπομπές (53 άρθρα, 120 μονογραφίες, 28 κεφάλαια). Η βιβλιογραφία αυτή αφορά τις χώρες της Ουγγαρίας, της Πολωνίας, της Τσεχίας, της Ανατολικής Γερμανίας και της ΕΣΣΔ. Πρόκειται για μια σημαντική και άγνωστη βιβλιογραφία καθώς πέραν της ελληνόγλωσσης, αγγλόγλωσσης και γερμανόγλωσσης βιβλιογραφίας, σημαντικό μέρος της βιβλιογραφίας είναι

στις γλώσσες χωρών της πρώην ανατολικής Ευρώπης.

1.1.2 Συμβολή στην ηλεκτρονική βάση βιβλιογραφίας, όπου θα παρουσιάζεται ολόκληρος ο βιβλιογραφικός κατάλογος που θα συγκεντρωθεί και από τις τρεις ομάδες

Η ηλεκτρονική βάση περιέχει όλα τα παραπάνω βιβλία και είναι απολύτως λειτουργική στη χρήση.

1.2.1 Φάκελος αρχειακού υλικού και συνεντεύξεων

Ο φάκελος περιέχει ένα μεγάλο αριθμό εγγράφων. Πιο συγκεκριμένα καταγράφονται 1252 φωτογραφίες εγγράφων από την πρώην Τσεχοσλοβακία, 1673 από την Πολωνία, 156 φωτογραφίες από το αρχείο της Στάζι στη Γερμανία. Υπάρχουν επίσης κατατεθειμένες περίπου 2000 φωτοτυπίες αρχειακού ελληνικού. Στο φάκελο υπάρχουν συνοπτικές σημειώσεις καταγραφές από το αρχείο του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, που αφορούν το ζήτημα του «παιδομαζώματος» και των πολιτικών προσφύγων. Υπάρχει επίσης και ένας αριθμός συνεντεύξεων κυρίως ελλήνων πολιτικών προσφύγων στη Τσεχοσλοβακία.

1.3.1 Κατάλογος ταξινομημένων εγγράφων με σύντομη περίληψη

Στον κατάλογο περιέχονται 453 ταξινομημένα έγγραφα. Από αυτά 127 έγγραφα από την ΕΣΣΔ που προέρχονται κυρίως από τα αρχεία RGASPI στη Μόσχα, όπου κατά βάση βρίσκονται συγκεντρωμένα τα αρχεία ελληνικού ενδιαφέροντος, 89 έγγραφα από την Ανατολική Γερμανία, 38 έγγραφα από την Ουγγαρία, 20 έγγραφα από την Πολωνία, και 25 έγγραφα από την Τσεχία. Επίσης περιλαμβάνεται και ένας αριθμός ελληνικών εγγράφων (περίπου 154) του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, παραδοτέο που περιεχόταν σε αυτήν την δράση.

1.3.2 Φάκελος μεταφρασμένων εγγράφων

Στο φάκελο περιέχονται 43 έγγραφα από την Τσεχοσλοβακία, 21 από την Ουγγαρία, 15 από την Ανατολική Γερμανία, 24 έγγραφα από την ΕΣΣΔ και 22 από την Πολωνία. Ο φάκελος των εγγράφων αυτών μας αποκαλύπτει πολύ ενδιαφέρουσες πτυχές της σχέσης της Ελλάδας με τις ανατολικές χώρες και την ΕΣΣΔ την περίοδο του ψυχρού πολέμου. Επιπλέον, υπάρχουν εκατοντάδες σελίδες μεταφρασμένων εγγράφων από τα σοβιετικά αρχεία (165.000 λέξεις). Πρόκειται για έγγραφα που μεταφράστηκαν από επαγγελματίες μεταφραστές (μετά από διαγωνιστική διαδικασία). Το σημαντικό υλικό αυτό καλύπτει την περίοδο του εμφυλίου

πολέμου και τα πρώτα χρόνια του ψυχρού πολέμου και αναμφίβολα θα αξιοποιηθεί κατά τα επόμενα χρόνια από την ελληνική ερευνητική κοινότητα.

1.3.3 Τόμος μεταφρασμένων και ταξινομημένων εγγράφων

Η επιμέλεια του τόμου έγινε από τον Στράτο Δορδανά και την Ελένη Πασχαλούδη. Ο εντοπισμός, η συλλογή και η μετάφραση του αρχαιικού υλικού έγινε από τους Νίκο Φωκά (Ουγγαρία), Angelica Wudalas (Πολωνία), Katarina Kralova και Κώστα Τσίβο (Τσεχοσλοβακία), Στράτο Δορδανά (αρχείο Στάζι, Ανατολική Γερμανία), Ίριμα Παπαδοπούλου και Βικτώρια Ουρουμίδου (Σοβιετική Ένωση). Το κεφάλαιο της Ουγγαρίας περιλαμβάνει δώδεκα έγγραφα που αφορούν το θέμα της άφιξης και της οργάνωσης της ζωής των πολιτικών προσφύγων και των παιδιών στην Ουγγαρία. Το κεφάλαιο της Πολωνίας περιλαμβάνει 15 έγγραφα που συνδέονται με την εμπλοκή της Πολωνίας στον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο καθώς την αντιμετώπιση από το κομμουνιστικό καθεστώς των ελλήνων προσφύγων. Τα μεταφρασμένα 14 έγγραφα από την Τσεχοσλοβακία αφορούν γεγονότα της περιόδου του εμφυλίου αλλά και μετέπειτα και εστιάζουν στη ζωή των πολιτικών προσφύγων εκεί. Τα 10 έγγραφα της Στάζι αφορούν κυρίως παρακολουθήσεις Ελλήνων και καταγραφές της δράσης τους εκεί. Στο κεφάλαιο για την ΕΣΣΔ υπάρχουν 20 έγγραφα από τη συλλογή Μόλοτοφ που εστιάζουν στην ανάλυση της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα από το 1944 μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '50. Υπάρχουν επίσης έγγραφα που αναφέρονται στους έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες στην ΕΣΣΔ. Πρόκειται για μια πολύ πρωτότυπη σειρά εγγράφων ιδιαίτερα σημαντικών για την κατανόηση της ματιάς των ανατολικών για την Ελλάδα εκείνη την περίοδο.

1.4.1 Φάκελος σχετικών δημοσιευμάτων στον Τύπο

Ο φάκελος είναι ταξινομημένος κατά χώρα και κατά χρονιά και βρίσκεται στο σκληρό δίσκο του ΠΑΜΑΚ. Περιλαμβάνει εφημερίδες από την Ουγγαρία, την Πολωνία, την ΕΣΣΔ και την Τσεχοσλοβακία. Πιο συγκεκριμένα, ο φάκελος περιλαμβάνει 371 φωτογραφημένα δημοσιεύματα από τρεις Ουγγρικές εφημερίδες (*Kis Újság, Népszava, Szabad Nép*), 596 φωτογραφημένα δημοσιεύματα τεσσάρων πολωνικών εφημερίδων (*Gazeta Ludowa, Glos Ludu, Robotnik, Rzeczpospolita*), εκατοντάδες φωτογραφημένα δημοσιεύματα του σοβιετικού ειδησεογραφικού πρακτορείου ΤΑΣΣ που χρησιμοποιούνταν ως πηγή για όλες τις σοβιετικές εφημερίδες, καθώς και άρθρα του τσέχικου Τύπου (*Svobodne Noviny, Rude Pravo, Prace*) και της

εφημερίδας *Αγωνιστής*, όργανο της κοινότητας των ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην Τσεχοσλοβακία.

1.4.2 Συμβολή σε τόμο σχετικά με την εικόνα του ελληνικού εμφύλιου στο διεθνή Τύπο

Στο παραδοτέο αυτό συμμετέχουν εκτός από το Νίκο Μαραντζίδη και την Ελένη Πασχαλούδη, που έκαναν την επιμέλεια του συγκεκριμένου τόμου, οι εξής: η Ίριμα Παπαδοπούλου και Βικτώρια Ουρουμίδου με το άρθρο «ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος στο ρωσικό Τύπο: η οπτική της Πράβντα» (σελ. 24-53). Εκεί περιγράφουν την οπτική της κομματικής σοβιετικής εφημερίδας και τον τρόπο με τον οποίο αυτή παρατηρεί τις εξελίξεις. Οι δύο συγγραφείς που έκαναν από κοινού έρευνα στα ρωσικά αρχεία εξηγούν πως στην πραγματικότητα δεν πρόκειται για ειδήσεις αλλά για προπαγανδιστική ρητορική. Η Angelica Wudalas στο δικό της άρθρο «ο ελληνικός εμφύλιος μέσα από τον Τύπο της Πολωνίας» (σελ. 54-76) καταγράφει τη ματιά του πολωνικού Τύπου. Στο άρθρο αναλύονται δημοσιεύματα, ανταποκρίσεις και σχόλια, με στόχο την παρουσίαση του πλήρους πολιτικού φάσματος του πολωνικού Τύπου που εκπροσωπείται από τα παρακάτω έντυπα: *Głos Ludu* (Η Φωνή του Λαού) και *Trybuna Ludu* (Το Βήμα του Λαού), οργάνων του Πολωνικού Εργατικού Κόμματος (PPR), της κομμουνιστικής εφημερίδας *Rzeczpospolita* (Δημοκρατία), της ε/φ *Gazeta Ludowa* (Λαϊκή Δημοκρατία) του Πολωνικού Σοσιαλιστικού Κόμματος (PPS), της σοσιαλιστικής εφημερίδας *Robotnik* (Εργάτης), της εφημερίδας *Tygodnik Powszechny* (Καθολική Εβδομαδιαία Εφημερίδα), της εβδομαδιαίας εφημερίδας *Świat i Polska* (Κόσμος και Πολωνία). Η μελέτη περιλαμβάνει μια συγκριτική αναλυτική αντιπαραβολή των γεγονότων που εξελίχθηκαν στην Ελλάδα με την εικόνα που αναδύεται από περίπου 3500 δημοσιεύματα του πολωνικού Τύπου κατά την περίοδο 1944- 1949. Ο Νίκος Φωιάς στο άρθρο του «Δημοκρατικός ή μοναρχοφασίστας; Η γλωσσική δομή των άρθρων που δημοσιεύτηκαν στον ουγγρικό Τύπο σχετικά με τον ελληνικό εμφύλιο» (σελ. 77-100), επιχειρεί μια ποσοτική διερεύνηση της γλωσσικής δομής των άρθρων που δημοσιεύτηκαν στον ουγγρικό Τύπο σχετικά με τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο. Για το σκοπό αυτό συλλέχθηκαν όλα τα άρθρα τα οποία δημοσιεύτηκαν στις ουγγρικές καθημερινές εφημερίδες *Kis Újság* [Μικρή Εφημερίδα], *Népszava* [Φωνή του Λαού], *Szabad Nép* [Ελεύθερος Λαός] μεταξύ 1946 και 1949. Τέλος, ο Κ. Τσίβος στο άρθρο του «ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος στον τσεχοσλοβακικό Τύπο» (σ. 101-149) αναλύει την πρόσληψη των γεγονότων του ελληνικού εμφύλιου πολέμου από τα τσεχοσλοβακικά ΜΜΕ. Με χρονολογική σειρά εξετάζονται οι πηγές και ο τρόπος

παρουσίασης των γεγονότων του Εμφυλίου υπό το πρίσμα της αντιπαράθεσης των τσεχοσλοβακικών πολιτικών δυνάμεων πριν τον Φεβρουάριο του 1948 και μετά από αυτόν. Στην ουσία στο εξαιρετικό άρθρο του ο Κώστας Τσίβος αναλύει παράλληλα τα γεγονότα σε Ελλάδα και Τσεχοσλοβακία μέσα από τη ματιά του τσεχοσλοβακικού Τύπου. Γενικότερα πρόκειται για έναν εξαιρετικά πρωτότυπο τόμο καθώς σε συγκριτικό επίπεδο αποτυπώνει την αντανάκλαση του ελληνικού εμφυλίου στον δυτικοευρωπαϊκό και ανατολικοευρωπαϊκό Τύπο της εποχής.

1.5.1 και 1.5.2 Ανακοινώσεις και συλλογικός τόμος

Στα πλαίσια των παραπάνω παραδοτέων η δράση εκπόνησε τις παρακάτω ανακοινώσεις

ΕΡΕΥΝΗΤΗΣ	ΤΙΤΛΟΣ	ΣΥΝΕΝΔΡΙΟ	ΤΟΠΟΣ/ΦΟΡΕΑΣ	ΗΜ/ΝΙΑ
Αντωνίου, Γιώργος	Holocaust Commemoration in cold war and post cold war Greece	Holocaust Memorial Days in the EU: the challenges of commemoration in the 21 st century	Fondazione Memoriale della Shoah di Milano, Μιλάνο, Ιταλία	14.04.15
Δορδανάς, Στράτος	«Έχει θετική άποψη για το καθεστώς»: Οι Έλληνες της Ανατολικής Γερμανίας και η Στάζι	Η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο: Από την Απελευθέρωση μέχρι το 1989. Διεθνές πλαίσιο και εσωτερικές εξελίξεις	Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα	14.11.15
Fokasz, Nikosz	«Τι να κάνουμε σαν Έλληνες;» Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες και η εξέγερση του 1956 στην Ουγγαρία	Η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο: Από την Απελευθέρωση μέχρι το 1989. Διεθνές πλαίσιο και εσωτερικές εξελίξεις	Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα	14.11.15
Καλύβας, Στάθης	Οι Έλληνες κομμουνιστές στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου	Η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο: Από την Απελευθέρωση μέχρι το 1989. Διεθνές πλαίσιο και εσωτερικές εξελίξεις	Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα	15.11.15
Μαραντζίδης, Νίκος	The Greek civil war and the international communist system	Polish-Greek seminar: Polish People's Republic and the civil war in Greece	Institute of National Remembrance, Στεττίνο, Πολωνία	14.06.13
Πασχαλούδη, Ελένη	Η Εθνική Αντίσταση στον επετειακό χάρτη της μεταπολεμικής Ελλάδας	Κατοχική βία, 1939-1945: η ελληνική και ευρωπαϊκή εμπειρία	Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων & Δήμος Νικολάου Σκουφά, Κομμένο, Άρτα	17.08.14
Τσίβος, Κώστας	The Polish-Czech cooperation through the operation "S"	Polish-Greek seminar: Polish People's Republic and the civil war in Greece	Institute of National Remembrance, Στεττίνο, Πολωνία	14.06.13

Wudalas, Angelica	The Greek political refugees in Poland Peoples Republic – medical care – Hospital No 250 in Dziwnow	Polish-Greek seminar: Polish People’s Republic and the civil war in Greece	Institute of National Remembrance, Στεττίνο, Πολωνία	14.06.13
-------------------	---	--	--	----------

Στο πλαίσιο αυτά δημοσιεύτηκε και το άρθρο του Νίκου Μαραντζίδη με τίτλο “The Greek Civil War (1944-1949) and the International Communist System” στο *Journal of Cold War Studies* (Τόμος 15, τχ. 4, σσ. 25-54). Πρόκειται για ένα άρθρο που στηρίζει τα πορίσματα του σε τσεχοσλοβακικές και πολωνικές πηγές, προκειμένου να αναδείξει το ρόλο της ανατολικής Ευρώπης στην εξέλιξη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου. Επίσης από κοινού με την ομάδα 3, η δράση 1 συμμετείχε στη εκπόνηση του συλλογικού τόμου με τίτλο «Οι Πολιτικοί πρόσφυγες του Εμφυλίου Πολέμου: Κοινωνικές και Πολιτικές Προσεγγίσεις», αποτελούμενο από πέντε ξεχωριστά κεφάλαια, υπό την επιμέλεια των μελών της ερευνητικής ομάδας, Γιώργου Αντωνίου και Στάθη Καλύβα. Ο υπεύθυνος του προγράμματος, Καθηγητής Νίκος Μαραντζίδης, υπογράφει την εισαγωγή του τόμου,. Επίσης συμμετέχει στον τόμο η Α. Wudalas (βλ. σχετικό παραδοτέο στην 3^η δράση)

1.5.3 Συγγραφή Μονογραφίας

Πρόκειται για τη μονογραφία που έχει ως συγγραφείς τον Στράτο Δορδανά και τον Βάιο Καλογηρά και έχει ως τίτλο: «Οι Έλληνες της Στάζι: το υπουργείο κρατικής ασφάλειας και οι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στη γερμανική λαοκρατική δημοκρατία». Η συγγραφή της μονογραφίας αυτής έρχεται να καλύψει ένα σημαντικό ιστοριογραφικό κενό αναφορικά με τους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες στην Ανατολική Γερμανία. Πρόκειται, ασφαλώς, για τη λιγότερο μελετημένη περίπτωση σε σχέση με τις κοινότητες των πολιτικών προσφύγων που μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου διασκορπίστηκαν στις χώρες του ανατολικού συνασπισμού. Η εργασία ερευνά το πώς η ελληνική κοινότητα κίνησε την προσοχή και το ενδιαφέρον του πανίσχυρου μηχανισμού παρακολούθησης του «Υπουργείου Κρατικής Ασφάλειας», βασικού πυλώνα εγγύησης της κρατικής ύπαρξης της ΓΛΔ. Για μια σειρά από λόγους (ανέγερση του Τείχους του Βερολίνου το 1961, εγκαθίδρυση στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα το 1967, σοβιετική εισβολή στην Τσεχοσλοβακία και διάσπαση του ΚΚΕ έναν χρόνο μετά), το ελληνικό στοιχείο στη ΓΛΔ βρέθηκε στη δεκαετία του '60 υπό την επιτήρηση των πρακτόρων της Στάζι, έως και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Ως καταλληλότερη

μέθοδος για την επίτευξη του άνω σκοπού προκρίθηκε η στρατολόγηση πρακτόρων, συνεργατών και καταδοτών από τον ίδιο τον κόσμο των πολιτικών προσφύγων, που γνώριζαν ασφαλώς πρόσωπα και καταστάσεις και ήταν έτσι σε θέση να προμηθεύσουν τη Στάζι με όλες τις πληροφορίες, που την ενδιέφεραν. Η εργασία είναι εξαιρετικά πρωτότυπη και στηρίζεται αποκλειστικά σε αρχειακό υλικό που συλλέχθηκε στα αρχεία της Στάζι. Όπως μάλιστα σημειώνουν οι συγγραφείς, χρειάστηκαν δύο κατά σειρά προγραμματισμένες επισκέψεις στο συγκεκριμένο αρχείο στο Βερολίνο, τον Ιούλιο και τον Οκτώβριο του 2014, κατά τη διάρκεια των οποίων ερευνήθηκαν οι φάκελοι ελληνικού ενδιαφέροντος και αναπαράχθηκαν φωτοτυπικά χιλιάδες σελίδες (καθώς αυτή είναι η μόνη δυνατότητα για να παραγγελλθεί το μελετώμενο υλικό).

Συμπερασματικά, το σύνολο των παραδοτέων της πρώτης δράσης του έργου που αφορά τη σχέση της ανατολικής Ευρώπης με την Ελλάδα στις αρχές του ψυχρού πολέμου έχει ολοκληρωθεί.

ΔΡΑΣΗ 2: Η Ελλάδα και ο δυτικός κόσμος στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου

2.1.1 Φάκελος βιβλιογραφίας που θα περιέχει όλους τους αποδελτιωμένους τίτλους

Οι ερευνητές της δεύτερης Δράσης 2 συγκέντρωσαν 205 βιβλιογραφικές παραπομπές (35 άρθρα, 131 μονογραφίες, 39 κεφάλαια). Η βιβλιογραφία είναι σε μεγάλο βαθμό πλήρης.

2.1.2 Συμβολή στην ηλεκτρονική βάση βιβλιογραφίας

Η ηλεκτρονική βάση περιέχει όλες τις παραπάνω εισαγωγές, διαθέσιμες για αναζήτηση σύμφωνα με σειρά κριτηρίων (συγγραφέας, τίτλος, έτος, λέξεις-κλειδιά κλπ.), που επιτρέπουν ικανοποιητικά την αναζήτηση.

2.2.1 Φάκελος αρχειακού υλικού σχετικών με την Ελλάδα εγγράφων που βρίσκονται στις αρχειακές μονάδες των υπό εξέταση χωρών και κυρίως από το Αρχείο του ΝΑΤΟ

Συγκεντρώθηκαν χιλιάδες έγγραφα αρχειακού υλικού από πλήθος οργανισμών των δυτικών κρατών και του ΝΑΤΟ. Πιο συγκεκριμένα καταγράφονται στον σκληρό δίσκο του ΠΑΜΑΚ 4525 φωτογραφικές στάσεις από τα γαλλικά αρχεία (κυρίως του Υπουργείου Εξωτερικών), 8406 από την Ιταλία (Υπουργείο Εξωτερικών), 4008 από το Ηνωμένο Βασίλειο και 952 από

τις ΗΠΑ. Υπάρχουν επίσης 24 φωτογραφημένες στάσεις από το αρχείο των Ηνωμένων Εθνών. Μέρος αυτών του όγκου αρχειακού υλικού μελετήθηκε με προσοχή, στο πλαίσιο προετοιμασίας των συλλογικών τόμων αλλά και των καταλόγων αρχειακού υλικού, οι οποίοι είναι διαθέσιμοι προς αναζήτηση στην ιστοσελίδα του προγράμματος.

2.3.1 Φάκελος σχετικών δημοσιευμάτων στον Τύπο για την εποχή του Εμφυλίου

Έχουν συγκεντρωθεί σημειώσεις από έναν μεγάλο αριθμό δημοσιευμάτων από διάφορες δυτικές χώρες (Γαλλία, Αγγλία, ΗΠΑ, Ιταλία) και όχι φωτογραφίες, λόγω απαγόρευσης φωτογράφισης. Φωτογραφήθηκαν κατόπιν άδειας μετά από αγορά τρεις βρετανικές εφημερίδες: *Guardian* (1945-1949), *Observer* (1946-1949) και *The Times* (1945-1949). Στις εφημερίδες αυτές εντοπίζονται δημοσιεύματα για τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο.

2.4.1 Κατάλογος ταξινομημένων εγγράφων με σύντομη περίληψη

Ο κατάλογος αυτός που βρίσκεται αναρτημένος στην ιστοσελίδα του προγράμματος περιλαμβάνει συνολικά 595 έγγραφα. Από αυτά: 76 έγγραφα προέρχονται από τα γαλλικά αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών, 94 είναι αμερικανικής προέλευσης, 226 βρετανικής έγγραφα, 88 ιταλικής και 111 προέρχονται από το ΝΑΤΟ. Το ταξινομημένο αυτό αρχειακό υλικό καλύπτει μεγάλο εύρος χρονολογικό και θεματικό ως προς την Ελλάδα και την υπό μελέτη περίοδο.

2.4.2 Τόμος ταξινομημένων εγγράφων

Ο τόμος αυτός αναμένεται να αποτελέσει σημαντικής αξίας ερευνητικό εργαλείο, καθώς παρουσιάζει συνολικά αρχειακό υλικό από διάφορες δυτικές πηγές. Σε αυτόν τον τόμο, ο επιστημονικά υπεύθυνος της δράσης 2, Ευάνθης Χατζηβασιλείου έγραψε την εισαγωγή, ενώ την επιστημονική επιμέλεια (τελική επιλογή των εγγράφων, στοιχειοθεσία, αντιπαραβολές και διαμόρφωση της τελικής σελιδοποίησης) είχαν οι ακόλουθοι ερευνητές: Σ. Παπαστάμκου (Γαλλία), Β. Καλογρηάς (Γερμανία), Σ.-Π. Καράβης (Ιταλία), Ε. Κούμας (Μ. Βρετανία), Χρ. Χρηστίδης (ΗΠΑ) και Δ. Χουρχούλης (ΝΑΤΟ). Επιπλέον, στη φάση συλλογής του υλικού και πρότασης εγγράφων (ώστε να συλλεχθεί μια μεγάλη ομάδα εγγράφων από την οποία έγινε η τελική επιλογή), καθώς και συμβουλευτικό ρόλο κατά τις σχετικές συναντήσεις της ομάδας διαδραμάτισαν οι Ι. Σακιάς και Κ. Μπότσιου.

2.5.1 και 2.5.2: Ανακοινώσεις δημοσιεύσεις και συλλογικός τόμος

Όσον αφορά το συγγραφικό έργο της Δράσης 2, το πρώτο παραδοτέο αφορούσε τη συμμετοχή μελών της ομάδας στον συλλογικό τόμο για τον διεθνή Τύπο και τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο, που έχει δημοσιευθεί με επιμέλεια του Νίκου Μαραντζίδη και της Ελένης Πασχαλούδη. Στον τόμο αυτόν, μετείχαν οι εξής:

Ε. Χατζηβασιλείου, με τη συγγραφή κριτικής εισαγωγής, που επικεντρώθηκε στη διεθνή φύση και λειτουργία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, στο πλαίσιο της αλυσίδας των γεγονότων που συγκρότησαν το μείζον διεθνές γεγονός της έναρξης του Ψυχρού Πολέμου, ενώ ταυτόχρονα προσέφερε μια περιγραφή και κριτική αποτίμηση των κειμένων του τόμου.

Ο Ιωάννης Σακιάς με το άρθρο «Το Δόγμα Τρούμαν στον αμερικανικό και στον βρετανικό Τύπο». Το άρθρο αυτό χρησιμοποιεί πηγές από τις δύο δυτικές χώρες που περιγράφουν μια περίπλοκη διαδικασία, καθώς η έγκριση του Δόγματος δεν ήταν τόσο αυτονόητη όσο συχνά αναφέρεται, ενώ προκάλεσε και σημαντικές εσωτερικές διαφωνίες στις ΗΠΑ και τη Βρετανία.

Η Κωνσταντίνα Μπότσιου με το άρθρο «Το Ελληνικό Ζήτημα στον ΟΗΕ μέσα από τον βρετανικό Τύπο κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου (1946-1949)». Το άρθρο περιγράφει και αποτιμά τη στάση του βρετανικού Τύπου, εφημερίδων διαφορετικών πολιτικών αποχρώσεων, σχετικά με τις καταγγελίες της ελληνικής κυβέρνησης στον ΟΗΕ για ανάμιξη των γειτονικών βαλκανικών χωρών στην ελληνική εσωτερική σύγκρουση. Το θέμα της παρέμβασης του ΟΗΕ είχε έως τώρα μελετηθεί ως διπλωματικό ζήτημα, όχι όμως από τη σκοπιά της δυτικής κοινής γνώμης.

Ο Χρήστος Χρηστίδης με το άρθρο «Το τέλος του εμφυλίου πολέμου μέσα από τον βρετανικό Τύπο». Ο συγγραφέας επισημαίνει ότι ο βρετανικός Τύπος ξεπέρασε την αρχική αμφιθυμία του έναντι των ελληνικών ζητημάτων και υποστήριξε ένθερμα την φιλοδυτική πλευρά, αλλά ήδη πριν από τη λήξη των εχθροπραξιών τόνιζε πως το ζητούμενο δεν ήταν απλώς μια στρατιωτική νίκη, αλλά η αντιμετώπιση των προβλημάτων και των κοινωνικών/πολιτικών ελλειμμάτων που είχαν προκαλέσει την εσωτερική σύγκρουση.

Η Σοφία Παπαστάμκου («Οψεις του ελληνικού εμφυλίου πολέμου και γαλλικός Τύπος, 1944-1949: η περίπτωση της εφημερίδας *Le Monde*») επικεντρώνεται στις διακυμάνσεις στη στάση μιας κομβικής σημασίας εφημερίδας σε μια ευρύτερη περίοδο, καταδεικνύοντας την κρισιμότητα της Γαλλίας ως εργαστηρίου της ευρωπαϊκής πολιτικής κουλτούρας.

Το τρίτο παραδοτέο είναι ο συλλογικός τόμος που δημοσιεύει η Δράση 2 για την Ελλάδα, τη Δύση και τη Μεσόγειο, 1945-1962, με επιμέλεια των Ι. Σακιά και Κ. Μπότσιου. Στον τόμο αυτόν, την εισαγωγή, με κριτικές παρατηρήσεις για την πορεία της ελληνικής ιστοριογραφίας καθώς και με παρουσιάσεις των άρθρων, έχει συντάξει ο Ι.Ο. Ιατρίδης. Ακολουθούν τα άρθρα των εξής επιστημόνων:

Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Ο Ψυχρός Πόλεμος ως κρίση εκσυγχρονισμού: υπέρβαση κρίσεων και ελληνική εμπειρία, 1932-1959». Η μελέτη αποτιμά τις διαδικασίες που επέτρεψαν, στη δεκαετία του 1950 και με την ουσιαστική εμπλοκή των δυτικών θεσμών, την έξοδο από την ευρύτερη κρίση στην οποία είχε εισέλθει η χώρα μετά τη χρεωκοπία του 1932.

Ε. Κούμας, «Το πρόβλημα της ελληνικής ασφάλειας και η ίδρυση του Ο.Η.Ε.». Το άρθρο εξετάζει την ελληνική πολιτική ως προς την ίδρυση του διεθνούς οργανισμού, στο πλαίσιο της αναζήτησης ασφάλειας για τη χώρα μετά από έναν ακόμη παγκόσμιο πόλεμο.

Δ. Χουρμούλης, «Πριν την ένταξη στο ΝΑΤΟ: Η ελληνική αναζήτηση ασφάλειας και οι προσπάθειες για την προώθηση της δημιουργίας ενός Μεσογειακού συμφώνου, 1947-1950». Έχοντας συμβουλευθεί σειρά ελληνικών και διεθνών αρχειακών πηγών, ο συγγραφέας εξετάζει τις διαβουλεύσεις για τη μεσογειακή ασφάλεια έως την εποχή κατά την οποία η Ελλάδα και η Τουρκία επέλεξαν την ένταξη στο ΝΑΤΟ.

Ι. Σακιάς, «Η Ελλάδα, η Δύση και ο Αραβικός Κόσμος, 1947-56». Το άρθρο αποτιμά την πολιτική της Ελλάδας ως προς τους Άραβες και το Μεσανατολικό ζήτημα, από την εποχή της δρομολόγησης της διχοτόμησης στην Παλαιστίνη έως την κρίση του Σουέζ.

Σ.-Π. Καράβης, «Οι πολιτικές σχέσεις της Ιταλικής Δημοκρατίας με το Βασίλειο της Ελλάδας την περίοδο 1947-1953». Ο συγγραφέας, βασιζόμενος στα ιταλικά αρχεία, αποτιμά τις προσπάθειες για υπέρβαση των τραυμάτων του πολέμου (κατά τον οποίο οι δύο χώρες είχαν βρεθεί σε αντιμαχόμενα στρατόπεδα, ενώ η Ιταλία είχε επιτεθεί στην Ελλάδα), από τη σύναψη της ιταλικής Συνθήκης Ειρήνης έως την ανταλλαγή επισκέψεων το 1953 σε επίπεδο πρωθυπουργών.

Β. Καλογρηάς, «Η αποκατάσταση των ελληνο-δυτικογερμανικών σχέσεων κατά τη διακυβέρνηση Παπάγου, 1952-5». Βασιζόμενος στην έρευνά του στα γερμανικά αρχεία, ο συγγραφέας εξετάζει μια περίοδο κρίσιμη για την αποκατάσταση των ελληνογερμανικών σχέσεων, έως τα μέσα της δεκαετίας του 1950.

Κωνσταντίνα Μπότσιου, «Οι ΗΠΑ και η ελληνική συμμετοχή στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, 1958-1961». Το άρθρο, χρησιμοποιώντας νέο αρχειακό υλικό από τη βρετανική πλευρά και την Ευρωπαϊκή Ένωση, αποτιμά μια ελάχιστα ερευνημένη πτυχή της ελληνικής Σύνδεσης με την ΕΟΚ, δηλαδή τη σημασία της διμερούς ελληνοαμερικανικής σχέσης στο πλαίσιο της.

Σοφία Παπαστάμιου, «Το Ελληνικόν πρόβλημα εντός νέων πλαισίων: η σύνδεση της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, 1961-1967». Η συγγραφέας, με βάση γαλλικές πηγές και το αρχείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προσφέρει μια ανάλυση της ελληνικής σύνδεσης όχι μόνον από την ελληνική, αλλά και από την Κοινοτική οπτική, κατά τα σύγχρονα διεθνή πρότυπα της συναφούς μελέτης («Community approach»).

Χρ. Χρηστίδης, «1958. Από την πολιτική κρίση στην αναδιάταξη του πολιτικού σκηνικού: Μία αποτίμηση». Το άρθρο προσφέρει μια συνολική εκτίμηση της αμερικανικής στάσης για τα γεγονότα που οδήγησαν στις εκλογές του 1958, το αποτέλεσμα τους και τις συνέπειές τους στην ένταξη της αντικομμουνιστικής δράσης του κράτους.

Πέραν των παραδοτέων στο πλαίσιο των δημοσιεύσεων που αναλήφθηκαν από το πρόγραμμα, η Δράση 2 εκτέλεσε τις ακόλουθες δημοσιεύσεις και συμμετοχές σε διεθνή συνέδρια και ελληνικά συνέδρια:

1. Ο Ε. Χατζηβασιλείου δημοσίευσε το άρθρο «Propaganda, Internal Security and Alliance Politics: Greek Proposals to NATO in the 1950s», στο επιστημονικό περιοδικό *Intelligence and National Security*, 30/1 (2015), σσ. 137-158. Το άρθρο εξετάζει την ελληνική συμβολή στη νατοϊκή συζήτηση περί προπαγάνδας και ψυχολογικού πολέμου στη δεκαετία του 1950.

2. Ο Ε. Κούμας, δημοσίευσε το άρθρο «Cold War Dilemmas, Superpower Influence, and Regional Interests: Greece and the Palestinian Question, 1947-49», το επιστημονικό περιοδικό *Journal of Cold War Studies*. Πρόκειται για μια μελέτη που θέτει σε ευρύτερη βάση το ζήτημα της εξάρτησης και το ερώτημα του περιθωρίου που διέθετε η ελληνική πολιτική για ανάληψη πρωτοβουλιών κατά την πρώτη φάση του Ψυχρού Πολέμου.

Ως προς τη συμμετοχή σε διεθνή συνέδρια, καταγράφηκαν οι ακόλουθες ανακοινώσεις:

1. Δ. Χουρμούλης, «Cold War Tension, Regional Pressures, Intra-allied Disputes, and the Abortive Efforts to Establish a Mediterranean Defence Pact, 1946-50», στο Twenty sixth annual conference of the British International History Group (BIHG), London School of

Economics and Political Science (LSE), 4-6 Σεπτεμβρίου 2014. Πρόκειται για μια δυναμική σύναψη των εθνικών, περιφερειακών και διεθνών εξελίξεων κατά την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου.

2-3. Του Ε. Χατζηβασιλείου, με τίτλο «Cold War Allegiances and Societal Pressures: Post-war Reconstruction and Greece's Position in the International Economic System», και της Κ. Μπότσιου με τίτλο «Greece's Road to European Integration: from Cold War Frontline State to EC/EU-Membership» στο συνέδριο «Greece from the Cold War to the Financial Crisis and beyond: European dynamics and national developments», που διοργανώθηκε από το Danish Institute for International Studies (DIIS) σε συνεργασία με το Saxo-Institute at University of Copenhagen και την πρεσβεία της Ελλάδας, Κοπεγχάγη, 2 Ιουνίου 2015. Και οι δύο ανακοινώσεις κινήθηκαν στο πλαίσιο που επελέγη στο πρόγραμμά, δηλαδή να εκφύγουν από τη μελέτη των διπλωματικών γεγονότων, και να αναζητηθεί η διάδραση μεταξύ των θεσμικών διαδικασιών και των οικονομικών εξελίξεων ευρύτερα στον δυτικό κόσμο, τη συναφή συμμετοχή της Ελλάδας καθώς και τις επιπτώσεις τους σε αυτήν.

Σε ελληνικά συνέδρια έλαβαν μέρος οι:

John O Iatrides, «American Intervention in Cold War Greece. The Search for a “Strongman” Government and the “Papagos Solution”». Ο Ιατρίδης μελετώντας τα αμερικανικά αρχεία προχωρά σε μια εμπειριστατωμένη μελέτη των αμερικανικών ανησυχιών στις αρχές της δεκαετίας του '50 (συνέδριο του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και του Δικτύου για τη μελέτη των εμφυλίων πολέμων, Θεσσαλονίκη Νοέμβριος 2015).

Βάιος Καλογρηάς, «Τα γερμανικά κόμματα και η ελληνική μεταπολίτευση: Οι σχέσεις της CDU και της SPD με τη Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ (1974-1981)». Μελετώντας γερμανικά αρχεία ο Καλογρηάς εξέτασε τις σχέσεις των μεγάλων γερμανικών κομμάτων με τη ΝΔ και το ΠΑΣΟΚ στην πρώτη φάση της μεταπολίτευσης όταν ο ψυχρός πόλεμος προσδιόριζε σε μεγάλο βαθμό την ατζέντα των διμερών σχέσεων της Ελλάδας (συνέδριο του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και του Δικτύου για τη μελέτη των εμφυλίων πολέμων, Θεσσαλονίκη Νοέμβριος 2015).

Συμπερασματικά, η Δράση 2 «Η Ελλάδα και ο δυτικός κόσμος στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου» έχει καλύψει το σύνολο των υποχρεώσεων της κατά το πρόγραμμα.

ΔΡΑΣΗ 3: Η Ελλάδα και τα Βαλκάνια στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου

3.1.1 Φάκελος βιβλιογραφίας που θα περιέχει όλους τους αποδελτιωμένους τίτλους

Η βιβλιογραφία χωρίζεται σε τρία μέρη: σε άρθρα (35), βιβλία (129) και κεφάλαια σε μονογραφίες και σε συλλογικά έργα (39). Πρόκειται για αρκετά ικανοποιητική εργασία, όσον αφορά την τυποποίηση αλλά και τον υπομνηματισμό, με δεδομένο ότι έγινε από ομάδα βοηθών ερευνητών. Επίσης διαπίστωσα συνέπεια στα λήμματα και δεν βρήκα σοβαρά προβλήματα έκφρασης γενικότερα. Όσον αφορά τους τίτλους δεν μπορεί να θεωρηθεί πλήρης. Προφανώς λόγω αδυναμίας πρόσβασης σε σχετικές ηλεκτρονικές βάσεις, δεν έχει γίνει συστηματική αποδελτίωση των αμερικανικών και των δυτικοευρωπαϊκών περιοδικών, αλλά ως μεγαλύτερο κενό επισημαίνεται η απουσία μερικών βασικών ελληνικών έργων πχ. οι δύο τόμοι της *Λεηλασίας Φρονημάτων* του Γιάννη Κολιόπουλου, Βερέμης (επιμ), *Τα βαλκάνια από το διπολισμό στη νέα εποχή*, Γούναρης & Μιχαηλίδης (επιμ.) *Πρόσφυγες στα Βαλκάνια*, Κατσάνος, *Το ανύπαρκτο ζήτημα* αλλά και ξένων (Lees, *Keeping Tito afloat*). Σημειώνω ότι η βάση αυτή, όπως και το σύνολο της βιβλιογραφίας του έργου, περιλαμβάνει επιλεκτικά και μελέτες για την Κατοχή του ΒΠΠ, και μερικές γενικές ελληνικές ιστορίες.

3.1.2 Συμβολή στην ηλεκτρονική βάση βιβλιογραφίας, όπου θα παρουσιάζεται ολόκληρος ο βιβλιογραφικός κατάλογος που θα συγκεντρωθεί και από τις τρεις ομάδες

Η ηλεκτρονική βάση περιέχει όλα τα παραπάνω βιβλία και είναι απολύτως λειτουργική στη χρήση.

3.2.1 Φάκελος αρχειακού υλικού

Το υλικό βρίσκεται σε σκληρό δίσκο στο ΠΑΜΑΚ (στο γραφείο του επιστημονικού υπεύθυνου). Είναι ταξινομημένο ανά χώρα αλλά όχι ανά αρχειακή μονάδα, τουλάχιστον όχι με τρόπο που να γίνεται άμεσα εμφανής. Συνολικά περιέχει 3.006 φωτογραφίες εγγράφων από τα αλβανικά αρχεία, 11.133 από τα βουλγαρικά, 869 από την ΠΓΔΜ και 602 από τη Ρουμανία, συνολικά 15.610 σελίδες εγγράφων. Προτείνεται το υλικό να ταξινομηθεί σύμφωνα με την κατάταξη των αρχείων προέλευσης από την ερευνητική ομάδα, ειδάλλως δεν θα είναι εύκολα αναγνωρίσιμο στην πορεία του χρόνου.

3.3.1 Κατάλογος ταξινομημένων εγγράφων με σύντομη περίληψη

Στο παραδοτέο αυτό συμπεριλήφθηκαν 404 έγγραφα, δηλαδή λιγότερο από το 1/30 του

αρχαιακού υλικού που συγκεντρώθηκε:

95 έγγραφα από τα αλβανικά κρατικά αρχεία. Στο κατάλογο υπάρχουν συμπληρωμένα πεδία, η πηγή του εγγράφου, λέξεις «κλειδιά», και όχι πάντοτε ο αποδέκτης και ο αποστολέας. Δεν είναι συμπληρωμένη η ημερομηνία αποστολής, ενώ υπάρχει στην περίληψη του περιεχομένου. Εμφανίζεται όμως με δεύτερο «κλειδί», σε άλλη οθόνη μαζί με τον επίσημο τίτλο του εγγράφου. Η απουσία της ημερομηνία από τον κατάλογο όπως εμφανίζεται στην πρώτη οθόνη είναι σημαντική για την αποτύπωση της ακριβούς χρονικής περιόδου που καλύπτουν τα έγγραφα και της διασποράς τους. Πρέπει να συμπληρωθεί. Μερικά «κλειδιά» που χρησιμοποιούνται είναι αρκετά εξειδικευμένα (πχ «Κόλη Λάμπο» = ένας φυγάδας στρατιώτης) ή αόριστα (πχ. «ζώα», «καθεστώ»), θα βοηθούσε ένα ευρετήριο των «κλειδιών» με σχετικές πληροφορίες. Σε τρεις περιπτώσεις αντί για «κλειδιά» εμφανίζεται ο αριθμός 4, ο οποίος ανοίγει –απρόοπτα-- μια άλλη ομάδα εγγράφων (την ίδια κάθε φορά), που κι αυτά δεν έχουν «κλειδιά». Μερικές φορές, από την περίληψη, είναι εμφανής ο αποστολέας ή/και ο αποδέκτης του εγγράφου, αλλά δεν εμφανίζεται στο ανάλογο πεδίο στον κατάλογο.

- 109 έγγραφα από βουλγαρικά αρχεία (μια διπλοεγγραφή). Ο αποστολέας και ο αποδέκτης είναι πληρέστερα συμπληρωμένοι από την αλβανική σειρά, αλλά η πηγή του εγγράφου δεν είναι ομοιόμορφα συμπληρωμένη. Αλλού αναφέρεται η μονάδα του αρχείου κι αλλού το αρχείο. Εννοείται προφανώς ότι, όπου δεν αναφέρεται η μονάδα, η προέλευση είναι κοινή αλλά δεν αναφέρεται στη ηλεκτρονική βάση ποια είναι. Ισχύουν οι ίδιες παρατηρήσεις για τις ημερομηνίες και για τα «κλειδιά», οι οποίες είναι γραμμένες άλλες με κεφαλαία κι άλλες με πεζά.
- 96 έγγραφα γιουγκοσλαβικής προέλευσης με πλήρη κατάλογο αποστολέα και αποδέκτη και πολύ καλές περιλήψεις.
- 104 έγγραφα ρουμανικής προέλευσης, με καταλόγους στοιχείων με αρκετά κενά αλλά τα 86 από αυτά –τα μόνα στη βάση των βαλκανικών-- έχουν καταχωρημένη ημερομηνία αποστολής κι έτσι προκύπτει ότι η επιλογή τους έγινε, ώστε να καλύπτει διαχρονικά και αντιπροσωπευτικά όλη την περίοδο.

Ως γενική αδυναμία ας σημειωθεί ότι οι λέξεις κλειδιά είναι διαφορετικές από ομάδα σε ομάδα, ώστε με ελάχιστα «κλειδιά» (πχ «ΚΚΕ», «παιδομάζωμα») ανακαλώνται έγγραφα από όλες τις χώρες. Αυτό δεν σημαίνει αναγκαστικά έλλειψη συντονισμού, αλλά ίσως οφείλεται στα

πολλά και διαφορετικά θέματα που καλύπτουν οι διαφορετικές ομάδες και τα κριτήρια επιλογής των εγγράφων. Σε κάθε περίπτωση είναι ένα πεδίο όπου μπορούν να γίνουν διορθώσεις/τροποποιήσεις. Δεν δηλώνεται που και πως μπορούν να εντοπιστούν τα έγγραφα αυτά, προφανώς στο αποθετήριο στο ΠΑΜΑΚ.

3.3.2. Φάκελος μεταφρασμένων εγγράφων

Περιέχει τέσσερα pdf αρχεία μεταφρασμένων εγγράφων (Σερβία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Αλβανία). Το σύνολο των εγγράφων είναι περίπου 100 (δεν αριθμούνται και δεν είναι ξεκάθαρα τα όριά τους ως κείμενα), τα περισσότερα (περίπου 40) από τη Βουλγαρία, περίπου 150 σελίδες κειμένου συνολικά. Τα ρουμανικά έγγραφα εμπεριέχονται όλα και στον ηλεκτρονικό κατάλογο. Τα υπόλοιπα, των τριών άλλων χωρών, αν κρίνω από τις διασταυρώσεις που επιχείρησα μέσω αποστολών και άλλων κυρίων ονομάτων, δεν εμπεριέχονται, τουλάχιστον όχι η συντριπτική πλειοψηφία. Τα έγγραφα είναι στη μορφή αυτή του αρχείου ακατάτακτα.

3.3.3. Έκδοση τόμου ταξινομημένων και μεταφρασμένων εγγράφων

Πρόκειται για έκδοση 313 σελίδων (σελιδοποιημένων), επιμέλεια Μιχαηλίδη-Σφέτα-Σκουλίδα, όπου περιέχονται οι μεταφράσεις 117 εγγράφων, 20-35 από κάθε μια χώρα (Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία, Ρουμανία, Αλβανία). Στον σύντομο πρόλογο ο κ. Μιχαηλίδης αναφέρει πως την ερευνητική ομάδα αποτελούσαν οι Παύλος Βασιλειάδης, Μαριλένα Γκίνη, Βαγγέλης Κατσάρας, Θανάσης Λούπας, Απόστολος Πατελάκης, Ηλίας Σκουλίδας, Σπύρος Σφέτας, Κατερίνα Τσέκου και Τάσος Χατζηαναστασίου. Τα έγγραφα δεν είναι ομογενοποιημένα από απόψεως γλωσσικής, συντακτικής και εκδοτικής. Στην έκδοση αναφέρεται μόνον η ταυτότητα του εγγράφου. Η γλώσσα των μεταφράσεων είναι ομαλή.

Η θεματολογία είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, αφού περιλαμβάνει όλο το εύρος των διμερών θεμάτων, που βέβαια βαρύνονται από τον ελληνικό εμφύλιο, το ζήτημα των παιδιών, των πολιτικών προσφύγων, την κατασκοπεία (συμπεριλαμβανομένης της υπόθεσης Μπελογιάννη) και, πάνω από όλα, το Μακεδονικό Ζήτημα. Το ζήτημα των προσφύγων (επαναπατριsmός) και οι κομματικές εξελίξεις (ΚΚΕ) κυριαρχούν και στη δεκαετία του 1950 αλλά αρκετά έγγραφα απεικονίζουν παράλληλα τις προσπάθειες για αναδόμηση των διμερών σχέσεων. Τα έγγραφα είναι ταξινομημένα ανά χώρα προέλευσης και εσωτερικά σε χρονολογικά σειρά. Έτσι προκύπτει πως ο μεγαλύτερος αριθμός των Γιουγκοσλαβικών και βουλγαρικών αναφέρονται

στην πενταετία 1945-1950, ενώ τα ρουμανικά είναι από το 1950 κ.ε. όπως και η πλειοψηφία των αλβανικών. Πολύ λίγα έγγραφα, κυρίως αλβανικά, (15) αναφέρονται στο 1960.

Η έκδοση στερείται εισαγωγής (ως ενδεικτική απόπειρα ερμηνείας εγγράφων), ευρετηρίων, καταλόγου των εγγράφων αλλά και κάθε είδους υποσημειώσεων με διευκρινίσεις για πρόσωπα, όρους και οργανώσεις. Τα έγγραφα της έκδοσης δεν βρίσκονται όλα στη βάση δεδομένων (404 έγγραφα) ούτε μεταξύ των μεταφράσεων του παραδοτέου 3.3.2.

Ο τόμος αποτελεί πολύτιμο βοήθημα για τη μελέτη του Ψυχρού Πολέμου στα Βαλκάνια, που συμπληρώνει από πολλές πλευρές (θεματικά και γεωγραφικά) τις σημαντικές εκδόσεις της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών για το ίδιο θέμα. Ως βασικό πλεονέκτημα της έκδοσης θεωρώ τον πλούτο των πληροφοριών και των θεμάτων που αναδεικνύονται και ως μειονέκτημα την απουσία έστω και ενδεικτικού σχολιασμού που κατά κανόνα επιχειρούν οι επιμελητές τέτοιων έργων.

3.4.1. Φάκελος σχετικών δημοσιευμάτων στον Τύπο για την εποχή του Εμφυλίου

Ο φάκελος (σε σκληρό δίσκο στο ΠΑΜΑΚ) περιλαμβάνει φωτογραφημένο υλικό (άρθρα) από εννέα βαλκανικές εφημερίδες, το οποίο είναι ταξινομημένο ανά χώρα και εφημερίδα αλλά όχι ανά χρόνο. Συγκεκριμένα περιλαμβάνει τις εξής εφημερίδες (αριθμός στάσεων σε παρένθεση): Αλβανία, *Bashkini* (2362) *Zeri Populit* (540), Βουλγαρία, *Radomitsesko Delo* (101), ΠΓΔΜ *Nova Makedonja* (3713), Σερβία, *Politika* (151), *Borba* (895), Ρουμανία *Grecia Libera* (261), *Ziarul Scanteia* (757). Το σύνολο των στάσεων ανέρχεται στις 9.820 στάσεις.

3.4.2. Συμβολή σε τόμο σχετικό με την εικόνα του ελληνικού εμφυλίου πολέμου στον διεθνή Τύπο

Ιάκωβος Μιχαηλίδης & Βαγγέλης Κατσάρας, «Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος στον βουλγαρικό Τύπο», σ.153-161

Το άρθρο βασίζεται αποκλειστικά στην ανάγνωση της εφημερίδας *Работническо Дело*. Πρόκειται για παρουσίαση της θεματολογίας της εφημερίδας αυτή σε χρονική ακολουθία με έμφαση σε έξι συγκεκριμένα άρθρα (Εξάλλου το σύνολο του φωτογραφημένου Τύπου από τη Βουλγαρία είναι μόλις 100 άρθρα). Υπάρχει σύνδεση της αρθρογραφίας με τα διεθνή και τα ελληνικά γεγονότα (όχι συστηματική) και μια χρήσιμη γενική αποτίμηση των τάσεων στο πλαίσιο των σοβιετο-βουλγαρικών σχέσεων και της κομμουνιστικής ιδεολογίας. Το άρθρο δεν έχει παραπομπές ούτε στην εφημερίδα ούτε στη βιβλιογραφία ούτε και στο αρχείο του

Βλαδимиρ Ποντομοσ, αρχισυντάκτης της εν λόγω εφημερίδας κατά την περίοδο 1945-1949, το οποίο οι συγγραφείς έχουν εμμέσως τουλάχιστον χρησιμοποιήσει.

Ηλίας Σκουλίδας, «Αφηγήσεις για τον ελληνικό εμφύλιο στον αλβανικό Τύπο», σ.162-181

Η μελέτη βασίζεται σε δύο εφημερίδες την *Ενότητα* και τη *Φωνή του Λαού* και παρουσιάζεται επίσης χρονολογικά, αφού γίνεται μια προσπάθεια ένταξης στο πλαίσιο της αλβανικής ιστοριογραφίας της περιόδου. Ο Σκουλίδας επιχειρεί μια βαθύτερη ανάλυση των κειμένων με αρκετά αποσπάσματα, σε μια προσπάθεια να αποτυπώσει, μέσω της μελέτης του Τύπου, τον ιδεολογικό μετασχηματισμό των νέων κομματικών ελίτ του αλβανικού κράτους υπό την επήρεια της κομμουνιστικής ιδεολογίας αλλά και του εθνικισμού. Το άρθρο έχει υποσημειώσεις, αναφορές στα φύλλα (όχι πυκνές) και βιβλιογραφία (που αντλεί από άλλο άρθρο του ίδιου συγγραφέα).

Σπυρίδων Σφέτας & Θανάσης Λούπας «Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος στον γιουγκοσλαβικό Τύπο», σ. 182-195

Το άρθρο βασίζεται στη συστηματική χρονολογική μελέτη των εφημερίδων *Πολίτικα* του Βελιγραδίου και της *Μπόρμπα* του Ζάγκρεμπ, προς τις οποίες υπάρχει πλήθος παραπομπών. Η αρθρογραφία διασταυρώνεται επιτυχώς με τα διεθνή γεγονότα και τον ιδιαίτερο ρόλο της Γιουγκοσλαβίας στον ελληνικό εμφύλιο, για τον οποίο δινόταν μια παραπλανητική εικόνα που εστίαζε στην τρομοκρατία του «μοναρχοφασισμού» και αμφισβητούσε την άμεση εμπλοκή του Βελιγραδίου, με εξαίρεση την ανθρωπιστική βοήθεια προς τους πρόσφυγες. Τελικά η ευθυγράμμιση του ΚΚΕ με την πολιτική της Κομμουνιστικής μετά τη ρήξη του Τίτο με τον Στάλιν, παρείχε στον γιουγκοσλαβικό Τύπο την ευχέρεια να προβάλλει εύσχημα επιχειρήματα για την ήττα του Δημοκρατικού Στρατού.

Πάυλος Βασιλειάδης & Απόστολος Πατελάκης «Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος στον ρουμανικό Τύπο», σ. 197-215.

Η μελέτη για τη Ρουμανία, κατά τη γνώμη μου η καλύτερη των βαλκανικών άρθρων του τόμου, βασίζεται στην μελέτη των εφημερίδων *Σπίθα* και *Ελεύθερη Ρουμανία*, προς τις οποίες έχει πλήθος παραπομπών, λόγω του πλούτου της βάσης του Τύπου. Αφού περιγραφθεί η πολιτική κατάσταση στη χώρα, το άρθρο δομείται γύρω από τρεις θεματικούς άξονες: τις κατηγορίες εναντίον της ελληνικής μοναρχοφασιστικής κυβέρνησης, εναντίον του αγγλοαμερικανικού ιμπεριαλισμού και το εγκώμιο της μαχόμενης ελληνικής αριστεράς. Ο

χωρισμός αυτός, ενισχύει το τελικό επιχείρημα των συγγραφέων, ότι ο ελληνικός Εμφύλιος, παρόλο που παρουσιαζόταν μέσα από το πρίσμα συγκεκριμένων ιδεολογιών και πολιτικών σκοπιμοτήτων, υπήρξε ένα αρκετά προβεβλημένο επικοινωνιακά θέμα στη ρουμανική κοινωνία, διότι είχε ένα λειτουργικό ρόλο, να συνδράμει την προσαρμογή της ρουμανικής κοινωνίας στην κομμουνιστική πραγματικότητα.

3.5.1. Τέσσερις ανακοινώσεις/ δημοσιεύσεις

Στο φάκελο περιλαμβάνονται οι ανακοινώσεις του Ιάκωβου Μιχαηλίδη, «Οι Όμηροι' των Δεκεμβριανών στη Γιουγκοσλαβία» και του Σπύρου Σφέτα, «Συγκριτική θεώρηση της ελληνικής και γιουγκοσλαβικής αντίστασης: Τα Δεκεμβριανά και η στάση της Βουλγαρίας και Γιουγκοσλαβίας», που αμφότερες παρουσιάστηκαν στο συνέδριο *Δρόμοι του Δεκεμβρίου: από τον Λίβανο στην Αθήνα, 1944* στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (06–12–2014), του Ηλία Σκουλίδας «Ελλάδα και Intelligence Studies: οι δίκες στα Τίρανα», στο συνέδριο *Η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο: Από την Απελευθέρωση μέχρι το 1989. Διεθνές πλαίσιο και εσωτερικές εξελίξεις* στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη (13–11–2015) και της Αικατερίνης Τσέκου, «The Greek refugees in Eastern Europe, 1945–1989» που παρουσιάστηκε στο Polish-Greek seminar: Polish People's Republic and the civil war in Greece στο Institute of National Remembrance, στο Στεττίνο της Πολωνίας (14–06–2013). Είναι επίσης καταχωρημένα τα προγράμματα όλων των εκδηλώσεων.

Η ανακοίνωση του κ. Μιχαηλίδη, αν και δεν έχει σημειώσεις στη μορφή που παραδόθηκε, φαίνεται ότι στηρίζεται σε πολλές και διαφορετικές πηγές, κοινοβουλευτικές, εφημερίδες και απομνημονεύματα. Υποθέτω πως μέρος του υλικού που αξιοποιήθηκε είναι προϊόν του συγκεκριμένου προγράμματος. Βασικός του στόχος είναι να ελέγξει την διοχέτευση ομήρων στις όμορες χώρες κατά τα Δεκεμβριανά, μια συζήτηση που τροφοδότησε τις εμφύλιες διαμάχες της μετακατοχικής περιόδου. Οι αρχειακές του πηγές δεν το επαληθεύουν, αλλά αφήνει το ζήτημα ανοιχτό, λόγω αμφιβολίας αφενός για τη χρήση των όρων αφετέρου για τις μεταβαλλόμενες ατομικές πολιτικές. Κάποιος μπορούσε να δηλωθεί ως όμηρος, ενώ δεν ήταν, και το αντίστροφο, για να επιβιώσει στο στρατόπεδο όπου είχε βρεθεί. Η ανακοίνωση αποτελεί ενδιαφέρουσα επιστημονική συμβολή.

Ο κ. Σφέτας που έκανε ανακοίνωση στο ίδιο συνέδριο δεν υπέβαλε ως παραδοτέο ανακοίνωση αλλά power point με 11 σελίδες. Σε κάθε μια υπάρχει μια πηγή, είτε έγγραφο είτε

πρωτοσέλιδο εφημερίδας, το οποίο δίπλα σχολιάζεται. Δυο σελίδες αφορούν τη Βουλγαρία (βουλγαρικά έγγραφα), 4 είναι από το *Ριζοσπάστη* και οι υπόλοιπες από την φωτογραφημένη για τη δράση αυτή *Politika* του Βελιγραδίου. Όλα τα τεκμήρια αναφέρονται στα Δεκεμβριανά, επομένως δεν μπορώ να κρίνω πως αναπτύχθηκε η σύγκριση ελληνικής και γιουγκοσλαβικής αντίστασης. Από τα τεκμήρια που έχω τα χέρια μου συμπεραίνω πως τεκμηριώθηκε η διαλλακτική στάση των γειτόνων στα Δεκεμβριανά. Δεν μπορώ να κρίνω αν διατυπώθηκε κάποιο πρωτότυπο επιχειρημα, σίγουρα όμως αξιοποιήθηκε υλικό του προγράμματος.

Η ανακοίνωση του κ. Σκουλίδα έχει ελάχιστες σημειώσεις (2) και μου είναι δύσκολο να εικάσω τις πηγές του πέραν των αλβανικών εφημερίδων και κάποιου απομνημονεύματος. Προτάσσεται υπερβολικά μεγάλη για ανακοίνωση εισαγωγή, που καταλαμβάνει το 40% της παρουσίασης. Αναφέρεται στις δίκες των Τυράνων (δεκαετίες 1950, 1960), όπου καταδικάστηκαν Βορειοηπειρώτες με κατηγορίες κατασκοπείας σε όφελος της Ελλάδος. Ειδικότερα παρουσιάζει έξι περιπτώσεις, τις δύο μόνον με κάποια περισσότερα στοιχεία, χωρίς, ωστόσο, να καταλήγει σε συμπεράσματα όσον αφορά την ουσία των κατηγοριών ή την αποστολή κατασκόπων από ελληνικής πλευράς. Ως έχει, από απόψεως συμπερασμάτων. Δεν είναι μείζων συνεισφορά. Ανοίγει όμως ένα ενδιαφέρον θέμα προς έρευνα. Σίγουρα έχει αξιοποιηθεί υλικό από τις αποδελτιώσεις του Τύπου που έγιναν για το πρόγραμμα.

Η συμβολή της κας Τσέκου δεν συνιστά ανακοίνωση αλλά συνολική παρουσίαση της ελληνικής πολιτικής προσφυγιάς από το 1945 μέχρι το 1989 με πολλούς και ενδιαφέροντες πίνακες με στατιστικά στοιχεία. Σύμφωνα με την υποσημείωση που η ίδια έθεσε στον τίτλο της παρουσίασης, τα στοιχεία αντλήθηκαν από το βιβλίο της με τον ίδιο τίτλο στα ελληνικά, που εκδόθηκε το 2013 από τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια. Προφανώς τα στοιχεία που παρουσιάζονται συλλέχθηκαν σε χρόνο προγενέστερο του προγράμματος.

3.5.2. Έκδοση συλλογικού τόμου με επιστημονικά άρθρα από τις ερευνητικές ομάδες 1 και 3

Γιώργος Αντωνίου & Στάθης Καλύβας (επιμ.),) *Πολιτικοί πρόσφυγες του Εμφυλίου Πολέμου. Κοινωνικές και πολιτικές προσεγγίσεις* (Θεσσαλονίκη, 2015), σ.136.

Των εργασιών προτάσσεται κατατοπιστική εισαγωγή του Ν. Μαραντζίδη (1-17), με την οποία αφενός επισκοπείται το φαινόμενο της μεταπολεμικής προσφυγιάς, από απόψεως όρων και αριθμών, αφετέρου σκιαγραφείται η πορεία των ιστορικών γεγονότων στις προσφυγικές κοινότητες με αναφορά στις επιμέρους εργασίες του τόμου.

Κατερίνα Τσέκου & Τάσος Χατζηαναστασίου, «Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στη λαϊκή δημοκρατία της Βουλγαρίας», σ.17-35.

Στη μελέτη αυτή ανασκοπείται με πληρότητα η συγκρότηση και η πορεία της κοινότητας των ελλήνων πολιτικών προσφύγων της Βουλγαρίας. Παρουσιάζονται αναλυτικά η πληθυσμιακή σύνθεση (προέλευση, φύλο, ηλικίες) και ο η πορεία συγκρότησης της κοινότητας κατά την πορεία του Εμφυλίου, με έμφαση στη συγκρότηση της κοινότητας των «παιδιών-προσφύγων» (αλλά και των λίγων Πομάκων)· επίσης ζητήματα των εκπαιδευτικών και πολιτιστικών δομών, εργασίας, επαγγελματικής και κοινωνικής ενσωμάτωσης, η συγκρότηση συλλογικής ταυτότητας, τα ζητήματα του νόστου και η πορεία του επαναπατρισμού. Πρόκειται για μια συνολική και περιεκτική μελέτη, που βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά, αν κρίνω από τις παραπομπές, στη μονογραφία της συγγραφέως Κατερίνας Τσέκου, *Προσωρινώς διαμένοντες... Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στη Λαϊκή Δημοκρατία της Βουλγαρίας (1948–1982)*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2010, χωρίς καμία αναφορά σε άλλου τύπου νεότερο υλικό.

Σπυρίδων Σφέτας & Ιάκωβος Μιχαηλίδης, «Πολιτικοί πρόσφυγες στη Γιουγκοσλαβία», σ. 37-64.

Η συντριπτική πλειοψηφία των κομμουνιστών ανταρτών που παρέμειναν σε Γιουγκοσλαβικό έδαφος ήταν Σλαβομακεδόνες και εγκαταστάθηκαν στη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας. Ως εκ τούτου αυτό είναι το πραγματικό θέμα της μελέτης των δύο συγγραφέων. Περιγράφεται ο τρόπος συγκρότησης της ομάδας και η ιδιαίτερη σύνθεσή με άξονες αφενός την κοινότητα του Μπούλιες στη Βοϊβοντίνα, αφετέρου την κοινότητα της ΛΔΜ. Για τη μελέτη της πρώτης ομάδας ενσωματώθηκαν αυτούσια σημαντικά έγγραφα έκτασης 4 σελίδων (προϊόν του προγράμματος) που δίνουν το προφίλ της. Η μελέτη της περίπτωσης της ΛΔΜ εστιάζεται στις πολιτικές διεργασίες, στην κοινωνική και ιδεολογική ενσωμάτωση μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1950, δίνοντας έμφαση στο ρόλο της κοινότητας αυτής για την πολιτική συγκρότηση της ΛΔΜ. Το τμήμα αυτό της μελέτης περιέχει εκτενή αυτούσια αποσπάσματα από πρωτότυπη εργασία του κ. Μιχαηλίδη, με τίτλο «Σλαβομακεδόνες πολιτικοί πρόσφυγες στη Γιουγκοσλαβική Μακεδονία», στον συλλογικό τόμο *Πρόσφυγες στα Βαλκάνια* (Πατάκης, 2004) χωρίς παραπομπές σ' αυτήν. Για τον ίδιο λόγο, υποθέτω, δεν ενσωματώθηκε στη μελέτη νεότερη βιβλιογραφία.

Απόστολος Πατελάκης & Παύλος Βασιλειάδης, «Οι έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες της

Ρουμανίας, 1948–1956», σ. 66-95.

Η συμβολή των συγγραφέων βασίζεται αφενός στη βιβλιογραφία (επαρκώς ενημερωμένη) αφετέρου σε ρουμανικό αρχειακό υλικό, προς το οποίο υπάρχουν λελογισμένες αναφορές. Η δόμηση της εργασίας γίνεται χρονολογικά αλλά επί της ουσίας θεματικά, αφού η κάθε χρονική περίοδος της ελληνικής κοινότητας των πολιτικών προσφύγων έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Καταρχάς η αποικατάσταση και η εκπαίδευση των παιδιών που προηγήθηκαν των ανταρτών· μετά η περίθαλψη των ασθενών και των τραυματιών που προηγήθηκαν όσων πολέμησαν μέχρι τέλος στον Εμφύλιο. Ακολουθεί η παρουσίαση του τρίτου κύματος, των μαχητών, με τους οποίους ανοίγει ουσιαστικά το κεφάλαιο της κομματικής συνύπαρξης, με τελική κατάληξη την αφομοίωση του ΚΚΕ από το Εργατικό Κόμμα Ρουμανίας και την παράλληλη συγκρότηση του Συλλόγου των Ελλήνων Προσφύγων Ρουμανίας, που πλέον ήταν ρουμάνοι υπήκοοι. Ακολούθως πραγματεύονται τα ζητήματα της επανένωσης των οικογενειών και του επαναπατρισμού και τελικά αναλύονται εκτενώς δύο ιδιαίτερες κοινότητες της Ρουμανίας (Florica και Volcele), που είχαν διαφορετική αφετηρία και πορεία. Πληρέστατη εργασία, γραμμένη με κάποιες δόσεις ρομαντισμού για τη «φιλόξενη ρουμανική γη».

Angelica Wudalas, «Οι έλληνες πρόσφυγες της Πολωνίας», σ. 97-117

Η μελέτη της συγγραφέως έχει ένα βασικό πλεονέκτημα. Το πρώτο μέρος της βασίζεται σε πληθώρα καλά μελετημένου αρχειακού υλικού, που της επιτρέπει να δώσει συγκριτικά στοιχεία για τη συγκρότηση της προσφυγικής ομάδας, την άφιξη των διαφορετικών κυμάτων και την αρχική περίθαλψη μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1940. Το δεύτερο τμήμα της εργασίας της βασίζεται σε δευτερογενή πολωνική βιβλιογραφία και αναφέρεται στη γενικότερη μέριμνα και τις διαδικασίες εγκατάστασης των παιδιών και των ενηλίκων. Επιχειρείται μια περιοδολόγηση της προσφυγιάς από το 1948 έως το 1995, όπου αναφέρονται τα βασικά χαρακτηριστικά της, όσον αφορά την ενσωμάτωση και προσδοκία του επαναπατρισμού και τον σλαβομακεδονικό παράγοντα αλλά και σημαντικοί οργανωτικοί σταθμοί της κοινότητας.

Ηλίας Γ. Σκουλίδας, «Οι πολιτικοί πρόσφυγες του ελληνικού εμφυλίου πολέμου στην Αλβανία», σ.118-135.

Η μελέτη του κ. Σκουλίδα προσπαθεί να αξιοποιήσει την υπάρχουσα βιβλιογραφία, εμβολιάζοντάς την με νέες αρχειακές μαρτυρίες, που προέκυψαν από τη χρήση των αλβανικών κρατικών αρχείων, προκειμένου να μελετηθούν όσοι έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες παρέμειναν

στην Αλβανία. Θίγονται πολλά ζητήματα μέχρι τις αρχές του δεκαετία του 1960, κομματικών σχέσεων, κατασκοπείας, εκπαίδευσης και πρόνοιας για τους πρόσφυγες, ιδεολογικών διαφοροποιήσεων και επαναπατρισμού. Θίγονται σε χρονική ακολουθία, ανάλογα με τη διαθεσιμότητα των εγγράφων, με εστίαση σε περιστατικά, χωρίς όμως να καταλήγει ο συγγραφέας σε συμπεράσματα ούτε να εντοπίζει κάπου συγκεκριμένα την πρωτοτυπία της εργασίας του. Γενικά η εργασία έχει τη μορφή μιας «πρώτης ματιάς» στο υλικό και γεννά προσδοκίες.

Συνολικά από την 3^η δράση έργου, που αναφέρεται στις 4 βαλκανικές χώρες, τεκμαίρεται πως έχουν μεταφερθεί στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας φωτογραφίες 15.610 εγγράφων (σύνολο εγγράφων 40.068). Συγκροτήθηκε επίσης ένα αρχείο φωτογραφημένου Τύπου με 9.820 φωτογραφίες άρθρων. Έχουν μεταφραστεί πλήρως περί τα 175 έγγραφα από διάφορες βαλκανικές χώρες (από 4 γλώσσες στα ελληνικά).

Έχει επίσης συγκροτηθεί μια λειτουργική βιβλιογραφική βάση (όχι πλήρης) και ένα ευρετήριο εγγράφων που μπορεί να αξιοποιηθεί ως εργαλείο μόνον εφόσον εξασφαλισθεί πρόσβαση στη βάση των φωτογραφημένων εγγράφων και του Τύπου. Καλό θα ήταν το ευρετήριο να εμπλουτισθεί, γιατί στη σημερινή του μορφή αντιπροσωπεύει μόνον ένα πολύ μικρό κλάσμα του διαθέσιμου υλικού. Πρόκειται για εντυπωσιακή προσπάθεια.

Στο μέτρο που κανείς πρέπει να γενικεύσει, τα φωτογραφημένα έγγραφα αξιοποιήθηκαν, τόσο στον συλλογικό τόμο που εκδόθηκε όσο και στις ανακοινώσεις των μελών της ερευνητικής ομάδας. Ο Τύπος που συλλέχθηκε και φωτογραφήθηκε αξιοποιήθηκε περισσότερο αλλά όχι εξαντλητικά. Οι επιστημονικές συμβολές που ετοιμάστηκαν είναι άνισες (σε θέματα μεθοδολογίας, θεωρητικής κατάρτισης και στόχευσης) –φαινόμενο συνηθισμένο σε συλλογικά έργα--, ενδιαφέρουσες γενικώς και πλούσιες σε πληροφορίες, αλλά δεν συνιστούν ακριβώς έρευνα αιχμής. Νομίζω πως αυτό οφείλεται στο γεγονός πως τα βασικά μέλη της ερευνητικής ομάδας έχουν ήδη ερευνήσει και δημοσιεύσει αναλυτικά για τα ζητήματα αυτά και αδυνατούν να αναθεωρήσουν άμεσα τις απόψεις τους για την επίδραση των βαλκανικών επιδιώξεων στην ελληνική πολιτική σκηνή, με βάση το υλικό που μόλις συγκεντρώθηκε. Σε κάθε περίπτωση τα βιβλία που υποβλήθηκαν αποτελούν προϊόντα γόνιμης συνεργασίας ερευνητών από διαφορετικά ιδρύματα, του εσωτερικού και του εξωτερικού, νέων και εμπείρων.

Τυπικώς το σύνολο των παραδοτέων της βαλκανικής δράσης του έργου έχει ολοκληρωθεί

και αποτελεί πολύ χρήσιμη παρακαταθήκη.

Συμπερασματικά, το σύνολο των παραδοτέων των τριών δράσεων του ερευνητικού προγράμματος έχει ολοκληρωθεί. Το υλικό που έχει συγκεντρωθεί καθώς και οι εργασίες που έχουν συνταχθεί στα πλαίσια του ερευνητικού προγράμματος αποτελούν σημαντική παρακαταθήκη στην έρευνα για τη θέση της Ελλάδας στον Ψυχρό Πόλεμο, ιδιαίτερα στα πρώτα του χρόνια.

